

РОЗДІЛ 1 ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 351.21 (438)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.6.1>

Лахижа Микола Іванович,

доктор наук з державного управління, професор,

професор кафедри публічного управління та адміністрування

Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (м. Київ)

ORCID: 0000-0001-8676-4578

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ (ЗБАЛАНСОВАНИМ, ТРИВАЛИМ, ВІДПОВІДАЛЬНИМ) РОЗВИТКОМ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ

THEORETICAL ISSUES OF MANAGEMENT SUSTAINABLE (BALANCED, DURABLE, RESPONSIBLE) DEVELOPMENTS IN THE RESEARCH OF POLISH SCIENTISTS

У статті розглянуто польський досвід дослідження проблематики управління сталим розвитком.

Гіпотеза дослідження полягає у розумінні важливості публічного управління задля забезпечення сталого розвитку та визнанні необхідності його вдосконалення завдяки науковим дослідженням.

Наукова новизна публікації полягає у виокремленні та систематизації досліджень польських науковців із питання управління сталим розвитком, виявленні рівня їхнього впливу на практику, узагальненні підходів і відкритті для українського читача.

Авторами відзначено зростання ролі концепції сталого розвитку у Республіці Польща, що проявляється і в наукових працях. Дослідження польських науковців у 1980-1990-х роках стосувалися переважно вивчення теоретичних основ сталого розвитку і практики впровадження на основі зарубіжного досвіду. Помітним було переважання екологічного напрямку досліджень і сприйняття сталого розвитку насамперед із погляду на збереження довкілля для майбутніх поколінь. Пізніше більше уваги стали надавати сталому розвитку бізнесу і зростанню рівня його відповідальності за реалізацію стратегії сталого розвитку.

Помітним є і вдосконалення термінології питання: від перекладу поняття «Sustainable development» – «екологічний розвиток», «збалансований», «зрівноважений», «тривалий розвиток» тощо до «відповідальний розвиток». Використовується і поєднання термінів для відображення стабільності розвитку, його широти і публічності.

Серед перепон для сталого розвитку польські науковці виділяють відсутність необхідних ресурсів для забезпечення екологічного розвитку економіки, обмежену суспільну свідомість із питань екологічного розвитку та наголошують на необхідності вдосконалення правового забезпечення розвитку, навчання кадрів, зростання відповідальності бізнесу тощо.

Ключові слова. Республіка Польща, концепція сталого розвитку, публічна адміністрація, дослідження, польські науковці, термінологія.

The article examines the Polish experience of research on sustainable development management.

The research hypothesis is to understand the importance of public administration for sustainable development and to recognize the need to improve it through research.

The scientific novelty of the publication is to identify and systematize the research of Polish scientists on sustainable development management, identify the level of their impact on practice, generalize approaches and open to the Ukrainian reader.

The authors note the growing role of the concept of sustainable development in the Republic of Poland, which is manifested in scientific works. Research by Polish scholars in the 1980s and 1990s focused on the theoretical foundations of sustainable development and implementation practices based on foreign experience. The predominance of environmental research and the perception of sustainable development was noticeable, especially in terms of preserving the environment for future generations. Later, more attention was paid to sustainable business development and increasing the level of its responsibility for the implementation of sustainable development strategies.

There is also a noticeable improvement in the terminology of the issue: from the translation of the concept of “Sustainable development” – “eco-development”, “balanced”, “balanced”, “sustainable development”, etc. to “responsible development”. A combination of terms is also used to reflect the stability of development, its breadth and publicity.

Among the obstacles to sustainable development, Polish scholars point out the lack of necessary resources to ensure the ecological development of the economy, limited public awareness of environmental development and emphasize the need to improve legal support for development, training, increasing business responsibility and more.

Key words: *Republic of Poland, the concept of sustainable development, public administration, research, Polish scientists, terminology.*

Постановка проблеми. Нестабільність сучасного світу, зумовлена багатьма факторами, ставить під сумнів можливості скористатися перевагами глобалізації і технологічної революції. Тому парадигма сталого розвитку набула значної популярності та активно впроваджується у життя як успішними країнами, так і державами, що розвиваються. Сталий розвиток стає ідеєю, що охоплює весь світ, має глобальні цілі, реалізується спільними зусиллями на світовому, національному і локальному рівнях, а відтак потребує постійної уваги, виявлення оптимальних шляхів розвитку, узгодження позицій, прийняття скоординованих рішень. Сталий розвиток – це керований розвиток на основі сучасних інформаційних технологій, системного підходу та актуалізації принципу публічності. Публічне управління має активізувати участь громадськості в управлінських процесах, актуалізувати використання всіх видів ресурсів, забезпечити умови сталого розвитку нині та для майбутніх поколінь. Отже, проблеми управління сталим розвитком набувають особливої ваги, а аналіз та узагальнення управлінського досвіду має як теоретичне, так і практичне значення. Із погляду на теорію надзвичайно важливе значення має правильне визначення об'єкта управління.

Республіка Польща досягла значних успіхів на шляху посткомуністичної трансформації, нарощує свій потенціал у складі Європейського Союзу і бере активну участь у заходах із забезпечення сталого розвитку як на національному, так і на глобальному рівнях.

Складність і нелінійність змін, що відбуваються у світі, багатоаспектність сталого розвитку зумовлюють необхідність міждисциплінарного підходу, систематизацію різнобічного матеріалу, виділення та аналіз суттєвих рис процесу перетворень. Науковці не лише теоретично осмислюють сталий розвиток, узагальнюють і роблять доступним кращий досвід, але і стають активними учасниками перетворень, сприяючи прийняттю вірних політичних рішень.

Різнобічність процесу сталого розвитку проявляється і у складнощях понятійного апарату, що особливо помітно під час перекладу. У тексті

нашої статті внаслідок узагальнення використовується звичний для України термін «сталий розвиток», а під час характеристики праць польських науковців подається прямий переклад термінів, які мають аналоги в українській мові і відображають позицію автора.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що українськими науковцями, серед яких варто виокремити представників науки державного управління (В. Бабаєв, В. Бакуменко, З. Бурик, В. Гусєв, А. Дегтяр, Н. Драгомирецька, В. Лагно, М. Латинін, Т. Лозинська, О. Петроє, А. Чечель та інші) і польськими вченими (М. Адамович, Т. Борис, К. Брендзель-Сковера, З. Бродзинський, К. Горка, П. Єжовський, П. Зеглен, І. Клепацька-Дунайко, М. Клусак, Г. Кретецька, А. Левандовська, М. Луцик, Е. Мазур-Вербицька, М. Ободинський, Є. Олеярчук, А. Пошта-Вайда, А. Сапа, П. Трепач, М. Чибовська та інші) проводиться всебічне вивчення феномена сталого розвитку, а результати їх досліджень активно використовуються на практиці.

Серед досліджень українських науковців варто виокремити монографію [1], присвячену розробленню практичних рекомендацій щодо публічного управління та адміністрування у контексті сталого розвитку; монографію, дисертаційне дослідження і статті З. Бурик [2], монографію викладачів та аспірантів ОРІДУ НАДУ при Президентові України [3].

Варто наголосити, що польськими авторами вже зроблено спроби аналізу наукових напрацювань із питань сталого розвитку, що містять аналіз окремих публікацій, які стосуються питань управління сталим розвитком.

Мета статті полягає у виокремленні та систематизації досліджень польських науковців із питання управління сталим розвитком, виявленні рівня їх впливу на практику, узагальненні підходів і відкритті для українського читача.

Гіпотеза дослідження полягає у розумінні важливості публічного управління для забезпечення сталого розвитку та визнанні необхідності його вдосконалення завдяки науковим дослідженням.

Методи дослідження. Для підготовки статті автором використано класичні методи теоретичних досліджень: аналіз і синтез, індукцію і дедукцію.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний огляд публікацій свідчить, що увага до питань сталого розвитку була помітною вже із зародженням, організаційним оформленням і становленням його ідеї. Предметом досліджень стали теоретичні аспекти сталого розвитку, а також вітчизняна і зарубіжна практика його впровадження за територіями, галузями тощо. Розглядаючи сталий розвиток як нову парадигму, польські науковці відзначають таку специфіку її дослідження, як складність через величезні досягнення у цій сфері разом із неузгодженістю та невпорядкованістю понятійного апарату, складнощі перекладу, різний рівень завдань на національному, регіональному і місцевому рівнях. Наголошується, що для всіх держав завдання стабільного розвитку економіки та захисту довкілля є актуальними, проте для бідних держав часто на перший план виступають питання виживання.

Поняття сталого розвитку та управління процесом широко висвітлено у польській науковій літературі та офіційних матеріалах. Поняття «розвиток» має у Польщі офіційне тлумачення. У Законі «Про засади впровадження політики розвитку» від 6.12.2006 (ст. 2) політика розвитку пояснюється як сукупність взаємопов'язаних дій, які вживаються і впроваджуються задля забезпечення тривалого і зрівноваженого розвитку країни, соціально-економічної та регіональної єдності, підвищення конкурентоспроможності економіки і створення нових робочих місць на національному, регіональному чи місцевому рівнях [4].

Водночас як в офіційних документах, так і у наукових дослідженнях поняття розвитку конкретизується залежно від його спрямованості. К. Горка [5, S. 9] та інші науковці вказують, що вже на початку 1980-х років використовувалося поняття «ekorozwoj» (екорозвиток).

Ознайомлення із публікаціями польських науковців, присвячених проблематиці сталого розвитку, свідчить про популярність і широту цієї тематики. Наприклад, М. Адамович відзначає, що концепція зрівноваженого розвитку розглядається переважно у трьох ракурсах: як соціально-філософська ідея (допускаючи необхідність змін у системі цінностей людини), як сучасний напрямок економічного розвитку (допускаючи нові способи організації та управління економікою), як нова наукова дисципліна [6].

Б. Сьота-Токарська відзначає, що ідея зрівноваженого розвитку визначається як інтердисциплінарна, що охоплює такі сфери, як довкілля (природний капітал), соціальна (соціальний капітал), господарча (економічний капітал). На під-

ставі аналізу процесів розвитку та їх висвітлення у науковій літературі наголошується, що йдеться насамперед про деградацію екології під час неефективної діяльності людини в економіці та соціальній сфері [7].

Пріоритетність екологічної сфери у названій тріаді помітна у Польщі вже з перших років упровадження стратегії сталого розвитку, що відзначається у багатьох дослідженнях, де простежується ретроспектива впровадження ідеї сталого розвитку у Польщі. Зокрема, визначення зрівноваженого розвитку вперше здійснено 31.01.1980 р. у Законі про охорону та підтримку довкілля, а 11.05.1991 р. сеймом прийнята Політика екологічної держави, в якій використано поняття «екорозвиток». Ідея зрівноваженого розвитку використовується у Конституції Польщі 1997 року, у прийнятому 27.04.2001 р. Законі про охорону навколишнього природного середовища та інших нормативно-правових актах.

Характерно, що польську делегацію на конференції «Довкілля і розвиток» в Ріо-де-Жанейро у 1992 році очолював міністр Охорони середовища, природних ресурсів та лісництва, професор С. Козловський, внесок якого в екологічну науку оцінюється високо.

Ідею зрівноваженого розвитку у польській екологічній політиці дослідив А. Сковронський, який позитивно оцінює проведену роботу і прийняту у 2002 році Програму реалізації екологічної політики [8].

Водночас у низці нормативно-правових актів та у виданнях, що ініціювались офіційними інституціями, стратегія сталого розвитку розглядається як одна із низки стратегій, частина загальної стратегії. У виданому Міністерством регіонального розвитку у 2012 році посібнику «Стратегічне управління розвитком» виділено такі принципи політики розвитку, як зрівноважений розвиток; недискримінація у політичному, соціальному та господарському житті; солідарність і послідовність; загальне добро і демократична правова держава [9, s. 80–85].

У переважній частині досліджень сталого розвитку автори прагнуть осмислити питання термінології, зважаючи водночас на відомі дефініції. Прикладом може бути монографія 2011 року М. Станни та А. Чарнецького, яка є спробою емпіричного аналізу сталого розвитку сільських територій. У її першому теоретичному розділі здійснено аналіз ідеї, визначень і показників сталого розвитку. Автори зазначають, що ще у кінці 1980-х років економіст Я. Пессей ідентифікував понад 60 визначень, у наступному десятилітті

М. Якобс навів 386 дефініцій, а Б. Карроль у публікації 2002 року згадала понад 500 визначень, із яких більше 100 варіантів поняття використовувалися лише в економічних дослідженнях [10, s. 13].

Слід відзначити, що стосовно адекватного перекладу поняття «sustainable development» у Польщі, як і в Україні досі точаться дискусії. У Конституції Республіки Польща (ст.5) [11] відзначається, що «Польська Республіка стоїть на сторожі незалежності та недоторканості своєї території, забезпечує свободи і права людини та громадянина, безпеку громадян, стоїть на сторожі національної спадщини, а також забезпечує охорону довкілля, керуючись принципом збалансованого розвитку» [12]. Ця цитата наводиться нами із публікації польської конституції у перекладі на українську мову В. Шаповала. Ми визнаємо правильність та, можливо, і пріоритетність такого перекладу В. Шаповала, який для позначення «zrównowazony» використовує термін «збалансований» (згідно Нового тлумачного словника української мови – «збалансувати, стати у правильному співвідношенні» [13, с. 739].

Але допустимим, на нашу думку, і ближчим за звучанням, але менш точним видається переклад терміну як «зрівноважений» – «зрівноважувати – робити рівним чомусь за вагою, зводити до рівноваги...» [13, с. 779].

Переважно у польських офіційних документах і наукових дослідженнях використовуються поняття «zrównowazony» (збалансований, зрівноважений) та «trwały» (тривалий) розвиток, проте в окремих працях наводяться і поєднання цих або інших термінів. Прикладом може бути стаття Ф. Піонтека «Глобалізація та зрівноважений і тривалий розвиток» [14].

Суть цієї теоретичної дискусії відображено у статті М. Лущука, в якій на основі аналізу праць К. Горки та інших науковців описується дискусія щодо дефініції ідеї сталого розвитку, яка відбувається у Польщі. Відзначено, що відсутність консенсусу із цього приводу дає деяким скептикам привід вважати нову модель розвитку розмитую, неспецифічною, суто постулятивною (аналітичною, пропозиційною) і ненауковою концепцією. На думку М. Лущука, уважне читання граматичних правил і значення словосполучення, що використовуються для визначення польського еквіваленту сталого розвитку, дозволяє зробити висновок, що термін «тривалий (постійний) розвиток» є найкращим терміном [15].

Серед інших варто виокремити позицію Т. Бориса, який називає такі риси розвитку, як тривалість, зрівноваженість та самопідтримка, але

замість поняття «зрівноважений розвиток» пропонує широке та універсальне поняття «зінтегрований розвиток», включаючи до нього екорозвиток, самопідтримуючий, зрівноважений і тривалий розвиток, та пише про «нову парадигму розвитку», пояснюючи свою позицію у статті «Вибрані проблеми методології виміру нової парадигми розвитку – польський досвід» [16, с. 9–10]. Автор ставить та вирішує дві групи питань:

1. Яка дорожня карта польського досвіду вимірювання нової парадигми розвитку та яке відношення ця польська карта має до міжнародного досвіду та умовно відокремлених етапів еволюції підходу до нової парадигми?

2. Який стан та основні методологічні проблеми, пов'язані з вимірюванням нової парадигми? Що можна вважати відносно стабільним у цій методології на цей момент і які проблеми можна вважати ще відкритими?

Проте у польській науковій літературі значно частіше зустрічається поєднання визначень, коли автори паралельно вживають поняття «нова парадигма розвитку» і «зрівноважений розвиток» чи «тривалий розвиток».

Узагальнюючий характер екологічного підходу має стаття «Генезис та суть концепції зрівноваженого розвитку» (2012). Автор статті П. Трепач вважає, що ця концепція з'явилась як відповідь на занепокоєння можливостями екосистеми реагувати на наслідки діяльності людини та визнає паралельне вживання у Польщі таких термінів: екорозвиток, зрівноважений розвиток, тривалий розвиток, самопідтримуючий розвиток, водночас відзначаючи і певні відмінності між ними [17, с. 15–16].

Спираючись на дослідження А. Скали-Позняк, П. Тапіо, Я. Луканнена, Я. Вегмаса та Р. Вілламо, автор наголосив, що новий підхід має враховувати такі особливості розвитку, як іматеріалізація, дематеріалізація, декарбонізація, декампінг (табл. 1).

Із 2017 року у Польщі впроваджується Стратегія Відповідального Розвитку (до 2020 р. із продовженням до 2030 року) (Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju) як ключовий документ держави. Стратегія ґрунтується на міжнародних зобов'язаннях Республіки Польщі, згаданих у її IV розділі «Стратегія інтелектуального і сталого розвитку Європейського Союзу «Європа 2020» (2010 р.) та в інших, переважно екологічних документах.

У II розділі Стратегії «Нова модель розвитку» піддано критиці модель розвитку Польщі протягом 25 попередніх років і вказано, що нова еконо-

Таблиця 1

Особливості нового підходу розвитку

Визначення	Суть особливості
іматеріалізація	якісне зростання, збільшення частки виробництва неважливе у глобальному виробництві (третинна економіка – зростання значення сфери послуг);
дематеріалізація	екологічна ефективність, відокремлення зв'язку між шкодою довкіллю та матеріальним виробництвом
декарбонізація	зменшення зв'язку між економічним зростанням і зростанням виробництва CO ₂ ,
декамплінг (decoupling)	роз'єднання зв'язку між економічним зростанням і зростанням транспортних потреб

Згідно: [17].

мічна модель має служити всьому суспільству як відповідальна, соціальна і територіально зрівноважена [18, с. 35], а у вступному слові Прем'єр-міністра Польщі М. Моравецького до публікації тексту Стратегії йдеться також про «солідарний», «зрівноважений», «довготривалий» розвиток.

Відповідальний розвиток характеризується як такий, у котрому потреби нинішнього покоління можуть бути реалізовані без зменшення шансів майбутніх поколінь. Наголошено, що відповідальний розвиток стосується економічних, соціальних, екологічних, територіальних та інституціональних питань та забезпечується солідарною відповідальністю і використанням сукупності засобів: вітчизняних і зарубіжних, приватних і публічних.

Цей опис дозволяє говорити про широке поняття «відповідальний розвиток», яке містить низку інших понять: «екорозвиток», «зрівноважений» і «тривалий» та інші.

Окремо доцільно відмітити уважне відношення польських науковців до зарубіжного досвіду сталого розвитку стосовно як теоретичних питань, так і практики. Досить частим є компаративний аналіз виконання основних показників сталого розвитку. Прикладом можуть бути публікації О. Левандовської [19], Е. Мазур-Вербицької [20],

Р. Розіцького [21], Д. Тенета-Сквірщ [22] та інших авторів, які переважно критично оцінюють показники Польщі на тлі інших країн-членів ЄС, відмічаючи водночас певний прогрес.

Зважаючи на необхідність зростання публічності в управлінні, окремої уваги заслуговує збірник статей, виданий у межах реалізації проекту «Зрівноважений розвиток і глобальні публічні блага у теорії і практиці міжнародних організацій» (2016 р.) [23].

Важливим напрямом досліджень стало висвітлення перепон у реалізації концепції зрівноваженого розвитку та її упровадження на регіональному та місцевому рівнях, а також у діяльність організацій [24; 25 та інші], що потребує окремого наукового розгляду.

Висновки. Проведений аналіз та узагальнення свідчать про зростання ролі концепції сталого розвитку у Республіці Польща. Дослідження польських науковців у 1980–1990-х роках стосувалися переважно вивчення теоретичних основ сталого розвитку і практики впровадження на основі зарубіжного досвіду. Помітним було переважання екологічного напрямку досліджень і сприйняття сталого розвитку насамперед із погляду на збереження довкілля для майбутніх поколінь. Пізніше більше уваги стали приділяти сталому розвитку бізнесу і зростанню рівня його відповідальності за реалізацію стратегії сталого розвитку.

Помітним є і вдосконалення термінології питання: від перекладу поняття «Sustainable development» – «екорозвиток», «збалансований», «зрівноважений», «тривалий розвиток» до «відповідальний розвиток». Використовується і поєднання термінів для відображення стабільності розвитку, його всеохоплюючої здатності та публічності.

Серед перепон для сталого розвитку польські науковці виділяють відсутність потрібних ресурсів для забезпечення екологічного розвитку економіки, обмежену суспільну свідомість із питань екорозвитку, наголошуючи на необхідності вдосконалення правового забезпечення розвитку, навчання кадрів, зростання відповідальності бізнесу тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабаєв В. М., Новікова М. М., Чернов С. І. та ін. Практичні аспекти публічного управління в контексті сталого розвитку : монографія. Харк. нац. ун-т міськ. госп. ім. О. М. Бекетова. Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 238 с.
2. Бурик З. М. Державне регулювання сталого розвитку України: теорія та практика : монографія. Львів : Вид-во Простір, 2017. 384 с.
3. Драгомирецька Н. М., Дружинін С. С., Думинська С. В., Жилавська Р. П., Ковальова Ю. В. Сучасний сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України : монографія / за заг. ред. проф. Н. М. Драгомирецької. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. 238 с.
4. U S T AWA z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062271658/U/D20061658Lj.pdf>

5. Gorka K. Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównowalonego i trwałego. *Ekonomika i Środowisko*. 2007. №2(32). S. 8–20.
6. Adamowicz M. Koncepcje trwałego i zrównowalonego rozwoju wobec wsi i rolnictwa. *Prace Naukowe Katedry Polityki Agrarnej i Marketingu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*. 2006. Nr. 38. S. 11–25.
7. Siuta-Tokarska B. Nauka a filozofia zrównowalonego rozwoju. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*. 2020. Nr. 61. S. 167–183.
8. Skowroński A. Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego. *PROBLEMY EKOROZWOJU*. 2006. Vol. 1, No 2. S. 47–57.
9. Zarządzanie strategiczne rozwojem. Redakcja naukowa Jarosław Górniak, Stanisław Mazur. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Warszawa, 2012. 338 s.
10. Zrównoważony rozwój: idea definicje mierniki. URL: http://www.irwirpan.waw.pl/dir_upload/site/files/Monika/ksiazka2011/r01.pdf
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
12. Шаповал В. М. Конституція Польської Республіки. Київ : Москаленко О. М., 2018. 82 с.
13. Новий тлумачний словник української мови. Т. 1. А–К. Київ : 2008. 928 с.
14. Piontek F. Globalizacja a rozwój zrównoważony i trwały. *Problemy Ekologii*. 2003. R. 7. S. 3–12.
15. Luszczak M. Kazimierza Gorki Niedzwiedz brunatny, czyli rzecz o terminologii rozwoju trwałego. *Studia I Prace*. 2016. Nr. 46/2. S. 345–358. URL: <https://wnus.edu.pl/sip/pl/issue/238/article/3448/>
16. Borys T. Wybrane problem metodologii pomiaru nowego paradygmatu rozwoju – polski doświadczenia. S. 3–21. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2601/1/01_Tadeusz%20BORYS.pdf
17. Trzepacz P. Geneza I istota koncepcji rozwoju zrównowalonego. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/29384/trzepacz_geneza_i_istota_koncepcji_rozwoju_zrownowalonego_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
18. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) Warszawa. 2017. 417 s.
19. Lewandowska A. Wdrażanie zrównowalonego rozwoju w Polsce I krajach Unii Europejskiej. *Acta elbingensia. Kwartalnik naukowy XXIII*. 2014. Nr 4. S. 9–22.
20. Mazur-Wierbicka E. Miejsce zrównowalonego rozwoju w polskiej I uniejszej polityce ekologicznej na początku XXI wieku. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*. 2006. Nr 8. S. 317–328
21. Rosicki R. Międzynarodowe I europejski koncepcji zrównowalonego rozwoju. *Przegląd Naukowo-Metodyczny*. 2010. Nr. 4. S. 44–56.
22. Teneta-Skwiercz D. Wkzaskniki pomiaru zrównowalonego rozwoju – Polska na tle krajow Unii Europejskiej. *Prace naukowa Uniwersytetu ekonomicznego we Wrocławiu*. 2018. Nr. 516. S. 121–132.
23. Zrównowazony rozwój a globalne dobra publiczne w teorii I praktyce organizacji międzynarodowych. Redaktorzy naukowí Ewa Latoszek, Magdalena Proczek, Monika Krukowska. Warszawa, 2016. 99 s.
24. Brendzel-Skowera K. Bariery w realizacji koncepcji zrównowazonego rozwoju w Polsce. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*. 2009. Nr. 14. S. 102–110.
25. Księżyk M. Bariery realizacji koncepcji zrównowazonego rozwoju występujące w Polsce. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. 2014. Nr. 37. S. 142–162.